

مسئولیت مدنی نقض حقوق ناشی از آثار ادبی و هنری

نوشته
مصطفی نصرآبادی

مؤسسه انتشارات امیرکبیر

تهران، ۱۳۹۲

سرشناسه: نصرآبادی، مصطفی، ۱۳۶۶.
عنوان و نام پدیدآور: مسئولیت مدنی نقض حقوق ناشی از آثار ادبی و هنری / نوشته مصطفی نصرآبادی.

مشخصات نشر: تهران: امیرکبیر، ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری: ۲۲۲ ص.

شابک: 978-964-00-1559-9

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.

یادداشت: کتابنامه: ص. [۲۰۵]-۲۱۵؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع: حق مؤلف -- ایران -- نقض.

موضوع: مسئولیت (حقوق) -- ایران.

موضوع: حق مؤلف -- قوانین و مقررات -- ایران.

دهبندی: ۳۹۲ م ۵ ن ۵۵۴/۵ Z

دهبندی دیویی: ۲۵/۲۶۰

شمار کتابشناختی ملی: ۳۳۰۰۷۹۹

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۰۰-۱۵۵۹-۹

مؤسسه انتشارات امیرکبیر

تهران: خیابان جمهوری اسلامی، میدان استقلال، صندوق پستی: ۱۱۳۶۵-۴۱۹۱

مسئولیت مدنی نقض حقوق ناشی از آثار ادبی و هنری

© حق چاپ: ۱۳۹۲، مؤسسه انتشارات امیرکبیر www.amirkabir.net

نوبت چاپ: اول

مؤلف: مصطفی نصرآبادی

طراح جلد: مرتضی شمیس

حروف متن: میترا ۱۳

چاپ و صحافی و لیتوگرافی: چاپخانه سپهر، تهران، خیابان ابن سینا (بهارستان) / تهران

شمارگان: ۵۰۰

بها: ۷۰۰۰ ریال

همه حقوق محفوظ است. هرگونه نسخه برداری، اعم از زیراکس و بازنویسی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی و جزئی (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی، و اقتباس در گیومه در مستندنویسی، و مانند آنها) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

فهرست

۱۱	مقدمه
	بخش اول: مفاهیم، مبانی و ادله مسئولیت مدنی
	۱. آثار ادبی و هنری
۱۷	فصل اول: مفهوم، مبانی و ادله مسئولیت مدنی
۲۱	تعریف مسئولیت مدنی
۲۴	عناصر مسئولیت مدنی
۲۵	۱. ضرر
۳۰	۲. فعل زیان بار
۳۳	۳. رابطه سببیت
۳۳	مبانی مسئولیت مدنی
۳۵	۱. مبانی نظری مسئولیت مدنی
۳۵	الف - نظریه تقصیر
۳۷	ب - نظریه خطر
۳۹	ج - نظریه تضمین حق
۴۱	۲. مبانی مسئولیت در حقوق اسلام
۴۶	۳. مبانی مسئولیت در حقوق ایران
۵۰	ادله مسئولیت مدنی
۵۱	۱. اصل اولیه در مسئولیت مدنی

۵۳	۲. قواعد حاکم بر مسئولیت مدنی
۵۴	الف - قاعده اتلاف
۵۸	ب - قاعده تسبیب
۶۱	ج - قاعده لاضرر
۶۲	۱. متن قاعده لاضرر
۶۴	۲. مفاد قاعده لاضرر
۷۳	مبحث دوم: مفهوم آثار ادبی هنری و مبانی و شرایط حمایت از آن
۷۳	مفهوم آثار ادبی هنری
۷۸	مبانی نظری حمایت از آثار ادبی و هنری
۷۹	الف - نظریه شخصیت - مالکیت
۸۱	ب - نظریه کار - مالکیت
۸۴	ج - نظریه سرمایه - مالکیت
۸۶	شرایط حمایت از آثار ادبی و هنری
۸۷	۱. اصالت اثر
۸۹	الف. خلاقیت
۹۳	ب. تلاش فردی
۹۳	۲. بیان
۹۵	۳. ثبت اثر
	بخش دوم: نقض حقوق آثار ادبی و هنری
	و ضمانت اجرای حقوقی آن
۹۹	فصل اول: نقض حقوق آثار ادبی و هنری
۱۰۱	توصیف نقض و شرایط آن
۱۰۱	الف - تعریف نقض
۱۰۴	ب - شرایط نقض
۱۰۴	۱. دسترسی
	۲. ارتباط سببی
۱۰۸	۳. همانندی
۱۰۹	حقوق معنوی و نقض آن
۱۱۰	الف - ویژگی‌های حقوق معنوی

ب - قلمرو حقوق معنوی	۱۱۲
ج - نقض حقوق معنوی	۱۱۳
۱. نقض حق افشای اثر	۱۱۳
الف - نقض حق افشای اثر به تنهایی	۱۱۹
ب - نقض حق افشای اثر همراه با نقض حقوق دیگر	۱۲۱
یک. نقض حق افشای اثر همراه با نقض حق مصونیت از امانت ..	۱۲۲
دو. نقض حق افشای اثر همراه با نقض حق اولین نشر	۱۲۳
سه. نقض حق افشای اثر همراه با نقض حق توزیع	۱۲۴
۲. نقض حق حرمت نام	۱۲۵
۳. نقض حق تمامیت اثر	۱۳۴
۲. نقض حق افشای مجموع مقالات، سخنرانی‌ها و سایر آثار	۱۴۱
۵. نقض حق عدول	۱۴۲
حقوق مادی - نقض حقوق مادی	۱۴۳
الف - ویژگی‌های حق مادی	۱۴۴
ب - قلمرو حقوق مادی	۱۴۵
ج - نقض حقوق مادی	۱۴۶
۱. نقض حق نشر و تکثیر	۱۴۷
۲. نقض حق توزیع	۱۵۲
۳. نقض حق اقتباس، تلخیص، تبدیل	۱۵۸
۴. نقض حق عرضه و اجرای عمومی (مابین)	۱۶۲
۵. نقض حق اجاره و عاریه عمومی	۱۶۷
فصل دوم: ضمانت اجرای حقوقی نقض آثار ادبی و هنری - نحوه ارزیابی	
میزان خسارت	۱۶۹
انواع ضمانت اجرای حقوقی	۱۷۱
ضمانت اجراهای مناسب با آثار ادبی و هنری	۱۷۸
الف - شیوه جبران نقض حقوق معنوی	۱۷۸
ب - شیوه جبران نقض حقوق مادی	۱۸۴
ج - آثار تکثیری ناشی از نقض	۱۸۶
نحوه ارزیابی خسارت	۱۸۷

الف - حق الامتیاز متعارف.....	۱۸۹
ب - منافع ازدست رفته.....	۱۹۲
ج - منافع تحصیل شده.....	۱۹۴
نتیجه گیری و پیشنهادها.....	۲۰۰
منابع.....	۲۰۵
نمایه.....	۲۱۷

مقدمه

امروز بسیاری از اموال رایج شده که با نمونه‌های سنتی آن متفاوت است. اگرچه بشر به سوال دینی یا آنچه امکان تحقق مادی دارد آشنا بوده است، اما با شروع زندگی صنعتی و امکان تکثیر مکانیکی محصولات صنعتی و علمی این موضوع مطرح شد که منشأ از این تکثیر و تولید چه کسانی هستند. این امر در آفرینش‌های ادبی و هنری نیز مطرح گردید. در برخی از نظام‌های حقوقی مانند انگلستان به خاطر وجود نظام سانسور در حمایت از عقاید و اندیشه دینی و برای جلوگیری از تحریف، نشر آثار در انحصار دینی بود که با مجوز و نظارت دولت فعالیت می‌کردند. اما با شروع عصر روشنگری و رویکرد از جهات گوناگون با مشکل روبرو گردید. قضات دادگاه‌ها در اثر تجربیات گذشته، قانع شدند تا رأی به حمایت از مؤلفان داده و حقوقی را برای آن‌ها شناسایی نکنند. به منجر به شناسایی دسته جدیدی از اموال در نظام حقوقی گردید که از جهات مختلف با اموال مادی متفاوت است. ورود این دسته اموال، پرسش‌هایی را مطرح نکرد که این اموال چگونه به وجود می‌آید، مبنای مشروعیت آن چیست و در هر صورت، نظام حقوقی چگونه از دارندگان این اموال حمایت می‌کند. یکی از راه‌های حمایت، شناسایی آن به عنوان مال معنوی در نظام حقوقی است. اما این اموال

می‌تواند به راحتی در معرض تعدی و دستبرد دیگران قرار گیرد. تعدی به این اموال مانند اموال مادی نیست بلکه مانند خود این اموال صورت خاص دارد. سخن اساسی این است که در نظام حقوقی چه ضمانت‌های اجرایی‌ای برای تعدی و اضرار به این اموال پیش‌بینی شده است. در این میان می‌توان به دو نکته اشاره کرد. پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری فارغ از برآوردهای کیفری، خواهان جبران زیان‌های وارده به خود که از نقض حقوق آن آثار ناشی می‌شود هستند، که لازم است حوزه مسئولیت مدنی ناشی از نقض حقوق این اموال مشخص شود.

از بررسی تطبیقی قوانین حقوقی مربوط به آثار ادبی و هنری این نکته استنباط می‌شود که قانون‌گذار پس از برقراری تفاوت میان اموال مادی و معنوی نسبت به آن، توجه خود را به جرم بودن نقض این حقوق مجازات‌های آن معطوف داشته و کمتر به ضمانت اجرای حقوقی جبران خسارت و شیوه‌های ترمیم توجه کرده است. برای نمونه، فصل چهارم قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان به «تخلفات و مجازات‌ها» اختصاص یافته است؛ و این شائبه را به یاد آورد که قانون‌گذار، نقض حقوق مؤلف و مصنف را بیشتر امری جزایی تلقی کرده است. اگرچه این موضوع از نظر حقوقی مانعی ندارد و اساساً در صلاحیت قانون‌گذار است که با توجه به مصالح عموم، برخی از اعمال را جرم انگارد، لیکن پرداختن به مسئولیت مدنی ناقض و جبران خسارت پدیدآورنده و دارنده حق نیز از اهمیت ویژه برخوردار است. البته ممکن است قانون‌گذار، وجود قواعد عام مسئولیت مدنی را برای جبران خسارت در این حوزه کافی دانسته و به همین دلیل تنها به تخلفات و مجازات‌ها پرداخته باشد ولی چگونگی اعمال این قواعد نیز قابل توجه است، چون اعمال قواعد عام مسئولیت مدنی در نقض حقوق آثار ادبی و هنری نیاز به بررسی خاص دارد.

اکنون این پرسش مهم مطرح می‌شود که: با توجه به ماهیت آثار ادبی و هنری و تفاوت حقوق معنوی و مادی، نقض آن‌ها چگونه صورت می‌گیرد و بر فرض نقض و تحقق ضرر، قواعد مسئولیت مدنی چگونه اجرا می‌شود؟

و در پی آن این سؤالات مطرح می‌شوند:

۱- با توجه به تفاوت ماهیت حقوق معنوی و مادی، جبران خسارت در صورت نقض هریک از آن‌ها چگونه است؟

۲- چنانچه جبران خسارت وارده از طریق پرداخت مبلغی پول باشد، نحوه ارزیابی آن چگونه است؟

از آنجا که پرسش نخستین پژوهش در بردارنده چند بخش است چند فرضیه به ذهن متبادر می‌شود.

۱- آنجا که حقوق مرتب بر اثر ادبی و هنری مختلف است، صورت‌های نقض آن به گونه‌گون و متفاوت خواهد بود.

۲- نقض حقوق مادی که غالباً با از بین رفتن ارزش اثر و یا کاهش مالیت آن همراه است، اقصای اساس قاعده اتلاف و تسبیب مسئولیت مدنی دارد و باید زیان وارده را جبران نماید. از آنجا که نقض این حقوق معمولاً با استیلا بر اثر همراه است، نهاد غصب نیز می‌تواند متناسب با ویژگی این آثار اعمال گردد.

۳- در نقض حقوق معنوی به حقوقی غیرمالی هستند، اجرای قاعده اتلاف و تسبیب امکان‌پذیر نیست. زیرا این نقض تنها در زیان بر اموال اعمال می‌گردند. بالاین حال، چنانچه نقض این حقوق موجب ورود زیان معنوی به پدیدآورنده شود براساس اصل اولیه در مسئولیت مدنی، زیان وارده بر جبران گردد که این جبران باید متناسب با ماهیت و طبیعت ویژه این حقوق صورت گیرد. نهاد غصب نیز در برخی از موارد نقض حقوق معنوی قابل اعمال است.

برای دستیابی به پیشینه هر موضوع باید به خاستگاه آن موضوع زیرا معمولاً مباحث مربوط به آن موضوع در آنجا زودتر مطرح می‌شود. مباحث مربوط به نظام حمایتی آثار ادبی و هنری نیز از این موضوع مستثنا نیست. کشوری که به دلیل پیشرو در حمایت مادی از آثار ادبی و هنری بودند، اگرچه در ابتدا بیشتر من خود را به بررسی ماهیت این آثار و ویژگی‌های آن معطوف داشته بودند، ولی در سال‌های اخیر مباحث دیگری از جمله مسئولیت مدنی نسبت به نقض حقوق پدیدآورنده این آثار مورد مطالعه دقیق حقوق‌دانان آنان قرار گرفته است. با

شناسایی نظام حمایتی آثار ادبی و هنری در حقوق ایران نیز حقوق دانان بیشتر به بررسی چگونگی نظام حمایتی مزبور و سوابق آن در حقوق اسلام و ایران پرداختند و مطالعه مسئولیت مدنی نقض حقوق ناشی از این آثار مورد توجه قرار نگرفت که شاید بتوان علت عمده آن را تردید فقیهان در مالکیت و به ملکیت درآمدن این اموال دانست. در سال‌های اخیر پایان‌نامه‌هایی درباره مسئولیت مدنی و ضوابط ایران تجارت در حوزه مالکیت صنعتی به‌طور عام و علائم تجارتي به‌طور خاص نوشته شده است، ولی این موضوع به‌گونه‌ای که هماهنگ با ساختار نظام حقوقی ایران باشد در مالکیت ادبی و هنری هنوز بررسی نشده است.

در پژوهش حاضر از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است. یعنی اطلاعات لازم در خصوص موضوعات تحقیق از طریق مطالعه کتاب‌ها، مقالات و پایان‌نامه‌ها و دیگر آثار مکتوب در کتابخانه‌های عمومی یا تخصصی، گردآوری می‌گردد و پس از آن با تحلیل مفاهیم و مباحث آف‌ش‌های ادبی و هنری و با توجه به ماهیت و انواع نقض تلاش می‌گردد قواعد مسئولیت مدنی بر آن تطبیق داده شود.

پژوهش حاضر علاوه بر این مسئله از دو بخش تشکیل شده است. بخش اول به مفاهیم، مبانی و ادله مسئولیت مدنی و آثار ادبی و هنری اختصاص دارد که طی دو فصل، ابتدا مباحث مرتبط با مسئولیت مدنی مورد بررسی قرار می‌گیرد و در فصل دوم به مطالب مربوط به آثار ادبی و هنری پرداخته می‌شود. در این بخش تلاش گردیده است تا با روشن کردن مفاهیم مؤثر در مسئولیت مدنی مشروعیت مسئولیت مدنی و مبانی اعتبار آثار ادبی و هنری پرداخته و ابعادی چون این دو حوزه تاحدودی که در تحلیل مسئله پژوهش مؤثر است بررسی شود.

بخش دوم به نقض حقوق آثار ادبی و هنری و ضمانت اجرای آن اختصاص دارد. این بخش نیز دارای دو فصل است. فصل اول به نقض حقوق آثار ادبی و هنری می‌پردازد. فصل دوم این بخش ضمانت‌های اجرایی حقوقی نقض را بررسی می‌کند. در پایان نیز تلاش گردیده است با نتیجه‌گیری به برخی پیشنهادات اشاره گردد.